

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Юлія НІКОЛЬЧУК

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

<https://orcid.org/0000-0001-7466-2558>

julichkaosadchuk@gmail.com

Актуальність наукового дослідження обумовлена тим, що значну роль в одержанні прибутку банків має кредитування фізичних осіб, тому що стабільність кредитних відносин з індивідуальним клієнтом, розмаїтість форм кредитування багато в чому визначають ефективність функціонування банку. Одним із засобів розширення обсягів операцій з надання кредитів населенню при одночасному зниженні кредитного ризику є розробка та впровадження кредитних продуктів. Це може бути досягнуто шляхом ревізії і доопрацювання діючих схем кредитування вітчизняних банків з урахуванням значного практичного досвіду з надання кредитів індивідуальним позичальникам банками країн з ринковою економікою. Графічно наведені спільні та відмінні риси між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами, а також методика скорингу з оцінки кредитного ризику за особовими пластиківими картками. Проведене нами дослідження виявило можливі шляхи подальшого розвитку та удосконалення взаємовідносин вітчизняних банків і фізичних осіб на основі впровадження нових кредитних продуктів, серед яких мають бути і бріджинг-позички та кредити із зворотнім ануїтетом, а також модернізації форм і методів кредитування, доопрацювання умов надання і погашення кредитів, використання зарубіжного досвіду.

Ключові слова: кредитування, споживчий кредит, кредитний ризик, скоринг, бріджинг-позички.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-15>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В останні роки в більшості країн світу спостерігається динаміка зростання потреб людини. За даними статистики, темп приросту потреб людини значно переважає темпи приросту доходів домогосподарств. Для покриття дефіциту коштів найчастіше використовується позиковий капітал банківських установ. Споживче кредитування відіграє значну роль не тільки у забезпеченні соціальних потреб населення, а й впливає на розвиток економіки країни в усіх сферах, починаючи від виробництва та реалізації товарів та послуг до функціонування окремих ланок фінансової системи, в тому числі й державного бюджету.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку споживчого кредитування займалися вітчизняні вчені, серед яких варто назвати праці Вовчак О.Д., Антонюк О.І., Бондар О.П., Партин Г. О., Періг Г.Є. Попри достатню велику кількість досліджень науковців, які присвячені поглибленню кредитних праввідносин, все ж таки сама їх перспективи залишаються дослідженими на низькому рівні. Так, сьогодні споживче кредитування займає суттєву частку серед інших видів кредитування, бо спостерігається швидкий розвиток сфери споживчого кредитування, збільшуються його обсяги та поширення у суспільстві.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в розробленні конкретних перспектив розвитку, які спрямовані на забезпечення збільшення доходності банків та задоволенні потреб населення у споживчих кредитах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значну роль в одержанні прибутку банків має кредитування фізичних осіб, тому що стабільність кредитних відносин з індивідуальним клієнтом, розмаїтість форм кредитування багато в чому визначають ефективність функціонування банку. Одним із засобів розширення обсягів операцій з надання кредитів населенню при одночасному зниженні кредитного ризику є розробка та впровадження кредитних продуктів. Це може бути досягнуто шляхом ревізії і доопрацювання діючих схем кредитування вітчизняних банків з урахуванням значного практичного досвіду з надання кредитів індивідуальним позичальникам банками країн з ринковою економікою.

Рівень довіри до банків та банківської системи в Україні перебуває на неприпустимо низькому рівні. За даними статистики не довіряють банкам 77 % громадян, з них 44 % - абсолютно не довіряють. І лише у 8,8 % населення відкриті депозити у банках. Важливою причиною втрати

довіри є незахищеність та непоінформованість позичальників щодо кредиту. У понад половині договорів про надання споживчого кредиту, які пропонувались «таємним покупцям», були прописані несправедливі умови для позичальника. Усе це тому, що в Україні не було жодного серйозного судового процесу, у результаті якого банк був би покараний за такі порушення. Це свідчить про непартнерське відношення банків до своїх клієнтів та агресивну кредитну політику.

Конкуренцію банкам із питань споживчого кредиту створюють небанківські фінансово-кредитні установи (НФКУ). Вони акумулюють тимчасово вільні грошові кошти і розміщують їх у формі кредиту. За своїм загальним функціональним призначенням НФКУ аналогічні банкам, але все ж відрізняються від них, як в особливостях руху тимчасово вільних коштів, так і у формах надання кредиту (табл.1).

Таблиця 1.

Спільні та відмінні риси між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами

Спільні риси	Відмінні риси	
	Банківські установи	Небанківські фінансово-кредитні установи
Операції здійснюються на одному ринку.	Ризик є нижчим, ніж у небанківських установах.	Ризикованість фінансових операцій досить висока.
Забезпечують опосередковане фінансування учасників економічної діяльності.	Широка спеціалізація фінансової діяльності.	Вузька спеціалізація діяльності.
Формують фінансові ресурси шляхом емісії фінансових активів.	Мають прямий вплив на формування пропозиції грошей на ринку.	Не мають впливу на формування грошового механізму.
Конкуренція за клієнтів.	Мають дозвіл на здійснення великої кількості операцій.	Невеликий перелік фінансових послуг.
Формуючи свої ресурси, випускають боргові зобов'язання, які можуть реалізуватися на ринку, як додатковий фінансовий інструмент.	Окремий банк діє на всіх сегментах ринку фінансових послуг.	Окрема фінансова установа діє лише на окремих сегментах ринку фінансових послуг.
Розміщуючи свої ресурси в доходні активи, купують боргові зобов'язання, створюючи власні вимоги до інших економічних суб'єктів.	Перевіряють потенційного клієнта на рівень офіційного доходу, кредитну історію, наявність дійсних кредитів.	Не проводять перевірку даних про клієнта та не враховують це при видачі кредиту.
Мають однакові зобов'язання та вимоги.	Для оформлення кредиту потрібно досить багато необхідних документів.	За наявності мінімальної кількості документів можуть швидко оформити кредит.
Державний контроль.	Діяльність регулює НБУ.	Уповноваженим органом є Нацкомфінпослуг.

Джерело: складено автором на основі [1]

Зважаючи на ситуацію, що трапилася з банківською системою, НФКУ миттєво зайняли ринок споживчого кредитування України. За останні роки кількість їх відділень та активи суттєво збільшилися. Проблема полягає в тому, що вартість позичок у небанківських установах у 2-3 рази, а той більше, вища, ніж вартість банківських споживчих кредитів. Тому той, хто хоч раз скористався позичкою у НФКУ, добряче відчув фінансовий тягар на собі і вдруге не захоче позичати кошти ні у фінансовій установі, ні у банку.

На нашу думку, в перспективі доцільно розширити перелік видів кредитів, які надаються за пластиковими картками, на одержання освіти, на придбання товарів широкого і тривалого користування і т. ін.

Однією із перешкод розвитку кредитування за допомогою кредитних карток є доволі жорсткі вимоги банків до забезпечення за цими кредитами. Конкуренція на ринку пластикових карток, на наш погляд, поступово призведе до відмови від страхових депозитів і переведення акценту на удосконалення інших засобів мінімізації кредитного ризику. У цьому напрямі буде корисним розгляд методичних аспектів розрахунку кредитного ліміту за пластиковими картками.

Дана методика дозволяє прийняти об'єктивне рішення про надання на особисту пластикову картку кредиту з встановленням ліміту кредитування (LIMIT), який залежить від величини кредитного ризику та середнього кредитового обороту за картковим рахунком.

Використання методу скорингу дозволяє швидко та формалізовано прийняти рішення з оцінки кредитного ризику за кредитами індивідуальним позичальникам, що широко обґрунтовується і в зарубіжній економічній літературі, наприклад, німецькими економістами К. Хойц та М. Шульте.

Так можна виділити наступні переваги методу скорингу:

- об'єктивність прийнятого рішення;
- чітка структуризація та систематизація;
- зрозумілість;
- доведеність правильності прийнятого рішення;
- швидкість обробки;
- можливість надати ризику кількісний вираз [2].

Розглянемо детальніше методику скорингу оцінки кредитного ризику за пластиковими картками. Цільовою групою клієнтів для надання кредитних продуктів на основі пластикових карт виступають фізичні особи, котрі роблять часті поїздки за кордон (як правило, з діловою метою) і активно користуються картою для розрахунків у торговій і сервісній мережі. Виходячи з цієї цільової групи, обрані 10 параметрів, що характеризують історію карткового рахунку клієнта. Кожному параметру привласнена вага. У залежності від значення, що приймає параметр для даного карткового рахунку, формується бальна оцінка параметра. Сума добутків бала на вагу за кожним параметром дає кінцевий результат у виді суми балів.

Рішення про можливість надання ліміту кредитування приймається в залежності від підсумкової суми балів. Максимально можливе число балів – 16 ($S_{max} = 16$). Граничний бал прийнятий у розмірі 10 балів ($S_{min} = 10$). При розрахунку використовуються наступні параметри:

1. Число додаткових карток.
2. Термін клієнтської історії (дата випуску першої картки клієнта).
3. Кількість VIP-трансакцій. Причому під VIP-трансакцією розуміють витрати клієнта з оплати послуг авіакомпаній і готелів (у торговельних точках, що мають код МСС в інтервалі 3501-3760).
4. Сума VIP-трансакцій.
5. Середня за місяць кількість трансакцій за картковим рахунком. Під трансакціями розуміється дебетовий оборот по картковому рахунку клієнта, за винятком обороту з списання будь-яких комісій, відсотків, трансфертів між прив'язаними картами, тобто враховуються тільки «чисті» витрати клієнта.
6. Середня на місяць сума трансакцій за картковим рахунком.
7. Кількість допущених несанкціонованих овердрафтів.
8. Сума нарахованих банком штрафних санкцій за овердрафт.
9. Частка трансакцій зі зняття готівки у загальній сумі трансакцій.
10. «Активність картки» – відношення числа місяців, у яких за картою була, принаймні, хоча б одна трансакція, до загального числа місяців за розглянутий період [1].

В табл. 2 наведена приблизна методика оцінки кредитного ризику на основі методу скорингу.

Таблиця 2.

Методика скорингу з оцінки кредитного ризику за особовими пластиковими картками

№ з/п	Параметр	Вага	Інтервал	Бали	Результуючий бал (бал*вага)
1	Число додаткових карток	10%	1-3	0	0
			понад 3	5	0,5
2	Термін клієнтської історії	10%	1-180 днів	-20	-2
			понад 180 днів	20	2
3	Кількість VIP-трансакцій	10%	1-3	0	0
			понад 3	5	0,5
4	Сума VIP-трансакцій	10%	0-1000	-20	-2
			понад 1000	20	2
5	Середня за місяць кількість трансакцій	10%	1-4	-40	-4
			понад 4	20	2
6	Середня на місяць сума трансакцій	10%	0-500	-40	-4
			понад 500	20	2
7	Кількість допущених овердрафтів	10%	1	5	0,5
			понад 1	-10	-1
8	Сума штрафних санкцій за овердрафт	10%	0-3	20	2
			понад 3	-20	-2
9	Частка зняття готівки у загальній сумі трансакцій	10%	0-50%	-20	-2
			понад 50%	20	2
10	«Активність картки»	10%	0-37%	20	2
			понад 37%	-40	-4

Джерело: складено автором на основі [3]

Спираючись на цю методику і використовуючи накопичений досвід в області підготовки та реалізації кредитування індивідуальних позичальників, кожний комерційний банк буде спроможний самостійно розробити власну методику скорингу з оцінки кредитного ризику за пластиковими картками.

Одним з видів банківських кредитів населенню на придбання житла є бріджинг-позички, які є кредитами на купівлю нового житла замість старого. Дані позички одержали широке поширення в країнах Заходу, особливо в США.

На наш погляд, в Україні також існує потреба у впровадженні вітчизняними банками кредитування населення на умовах бріджинг-позичок, що уможлиблюється наступним:

- фінансування купівлі нового житла здійснюється за рахунок трьох джерел: власних грошових коштів позичальника, виручки від продажу старого житла і кредиту банку. Тому розмір кредиту відносно невеликий, а це, у свою чергу, зменшує ризик неповернення кредиту;
- термін бріджинг-позичок менший від звичайних іпотечних кредитів, що в умовах гострого дефіциту довгих пасивів в українських банках має немаловажне значення;
- висока забезпеченість кредиту, що може бути, крім застави нерухомості, яка купується, доповнена гарантією агентства нерухомості, котре здійснює за дорученням клієнта угоди з купівлі-продажу нерухомості;
- бріджинг-позички дозволяють позичальникам переїхати в нове житло до продажу старого, що зводить до мінімуму можливі незручності і переживання [3].

Аналіз зарубіжної практики банківського кредитування під заставу нерухомості дозволив виявити ще один вид кредиту, який має суттєві потенційні можливості для широкого впровадження в умовах сучасної української дійсності – кредит із зворотнім ануїтетом.

Даний кредит надається літнім домовласникам у виді щомісячних постійних платежів протягом усього терміну дії кредитного договору під заставу нерухомості. Після закінчення цього терміну здійснюється або повне погашення позички, або додаткове фінансування. У випадку смерті домовласника позичка погашається за рахунок реалізації нерухомості.

Потреба у банківських кредитах із зворотнім ануїтетом в нашій країні зумовлюється наступними міркуваннями:

1. Як правило, літні домовласники живуть за рахунок мізерних доходів, яких недостатньо для фінансування їх насущних потреб.
2. В свою чергу, ця група населення за своє життя накопичує достатньо майна, яке їм не буде потрібне після смерті.
3. Видача кредиту невеликими рівномірними платежами дуже зручна для такої категорії позичальників.
4. Для банківських установ цей кредит відрізняється достатньою забезпеченістю.
5. Дуже часто нужденність літніх людей штовхає їх брати позички в лихварів під заставу своєї нерухомості, сплачуючи дуже високі проценти. При цьому, в результаті шахрайства, зазвичай, вони втрачають своє житло та інше майно. Ще трагічніші випадки трапляються, коли літні люди заповідають житло особам, які взяли їх доглядати до смерті. Тому потрібно створити умови для цивілізованого доступу до такого виду кредиту літнім особам [4].

Важливим питанням, яке виникає при видачі кредитів із зворотнім ануїтетом, є визначення загального розміру кредиту та постійних платежів, з допомогою яких він надходить до позичальника. Виходячи з того, що у більшості випадків погашення даного виду кредиту відбувається за рахунок продажу нерухомості, яка виступає заставою, то буде доцільно обмежувати максимальний розмір кредиту, включаючи нараховані відсотки, визначеним відсотком ринкової вартості житла позичальника. При цьому, потрібно враховувати вік позичальника, стан здоров'я, можливе забезпечення житлом після реалізації заставленої нерухомості та т.ін.

На наш погляд, розмір кредиту із зворотнім ануїтетом разом із нарахованими процентами не повинен перевищувати 30% чистої вартості нерухомості, яка виступає заставою за кредитом. Чиста вартість нерухомості визначається як ринкова, зменшена на величину витрат банку на її реалізацію.

Розмір платежів за кредитом прямо залежить від вартості наданої у заставу нерухомості, яка в умовах значних темпів інфляції, котрі властиві Україні, буде постійно зростати в номінальній сумі, вираженій у національній грошовій одиниці. Зважаючи на це, а також на довгостроковий характер кредитування, буде більш розсудливо кредити із зворотнім ануїтетом видавати у стійкій іноземній валюті.

У зв'язку з тим, що в Україні існує заборона на видачу кредитів фізичним особам в іноземній валюті, це можна зробити через пластикові кредитні картки, дебетуючи картковий рахунок позичальника на визначену величину у кожному періоді, зазначеному у кредитному договорі.

Проведене нами дослідження виявило можливі шляхи подальшого розвитку та удосконалення взаємовідносин вітчизняних комерційних банків і фізичних осіб на основі впровадження нових кредитних продуктів, серед яких мають бути і бріджинг-позички та кредити із зворотнім ануїтетом, а також модернізації форм і методів кредитування, доопрацювання умов надання і погашення кредитів, використання зарубіжного досвіду.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З метою розвитку споживчого кредиту, покращення системи його організації, максимального задоволення потреби населення в позичках мають слугувати наступні практичні рекомендації: сприяти поліпшенню житлових умов громадян, що є насущною потребою для нашої країни, активізація роботи банків з надання бріджинг-позичок, які є кредитами на купівлю нового житла замість старого. В якості засобу підвищення ефективності роботи у даному напрямі пропонується типова технологічна процедура бріджинг-позички, які ґрунтуються на чинному законодавстві та у достатній мірі відповідають потребам і захищають інтереси учасників.

Визначено, що одним із найбільш привабливих і перспективних напрямів банківського кредитування населення на споживчі потреби є надання кредитів під заставу нерухомості, серед яких певні перспективи можуть бути пов'язані з кредитом із зворотнім ануїтетом, який надається домовласникам похилого віку у вигляді щомісячних постійних платежів протягом усього терміну дії кредитного договору. Значні потенційні можливості практичного застосування в сучасних умовах України має такий альтернативний вид продажу дорогих товарів народного споживання в кредит як консорціумна система взаємного кредитування.

Вважаємо, що споживчий кредит має велике соціально-економічне значення для розвитку країни. Він чинить на економіку позитивний і негативний вплив, характер якого суттєво змінюється залежно від фази економічного циклу. Сьогодні в Україні обсяги споживчого кредитування скорочуються через негативний вплив фінансово-економічної та політичної кризи, які зумовлюють підвищення кредитних ризиків; зниження купівельної спроможності населення; зниження довіри до банків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовчак О. Д., Антонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. № 2. 2016. С.148-158.
2. Партин Г. О. Стан споживчого кредитування в Україні та перспективи його розвитку з врахуванням умов сучасної фінансово-економічної та політичної ситуації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.6. С. 257-262
3. Періг Г.Є. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/6497/1825/1/0G.Ye.%20BSs-51> (дата звернення 17.06.2022 р.).
4. Показники банківської системи. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (дата звернення 17.06.2022 р.).
5. Споживче кредитування: позичальникам - права, банкірам - обов'язки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/06/13/625982> (дата звернення 20.06.2022 р.).

REFERENCES:

1. Vovchak O. D., Antoniuk O. I. (2016) Spozhyvche kredyтуvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku v umovakh finansovo-ekonomichnoi nestabilnosti [Consumer lending in Ukraine: current status and development trends in conditions of financial and economic instability]. *European perspectives*. Vol. 2. pp.148-158.
2. Partyn H. O. (2014) Stan spozhyvchoho kredyтуvannia v Ukraini ta perspektyvy yoho rozvytku z vrakhuvanniam umov suchasnoi finansovo-ekonomichnoi ta politychnoi sytuatsii [The state of consumer lending in Ukraine and prospects for its development taking into account the current financial, economic and political situation]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 24.6. pp. 257-262
3. Perih H.Ie. Spozhyvche kredyтуvannia ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Consumer lending and prospects for its development in Ukraine]. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/6497/1825/1/0G.Ye.%20BSs-51> (accessed 17 June 2022).
4. Pokaznyky bankivskoi systemy [Indicators of the banking system]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (accessed 17 June 2022).
5. Spozhyvche kredyтуvannia: pozychalnymkam - prava, bankiram - oboviazky [Consumer lending: borrowers - rights, bankers - responsibilities]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/06/13/625982> (accessed 20 June 2022).

PROSPECTS OF CONSUMER LENDING DEVELOPMENT IN UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Julia NIKOLCHUK

Khmelnitskyi Cooperative Trade and Economic Institute

The relevance of scientific research is due to the fact that a significant role in the profits of banks has lending to individuals, because the stability of credit relations with individual clients, a variety of forms of lending largely determine the efficiency of the bank. One of the means of expanding the volume of lending operations to the population while reducing credit risk is the development and implementation of credit products. This can be achieved by revising and refining the existing lending schemes of domestic banks, taking into account the significant practical experience in providing loans to individual borrowers by banks in market economies.

The level of confidence in banks and the banking system in Ukraine is unacceptably low. According to statistics, 77% of citizens do not trust banks, 44% of them do not trust at all. And only 8.8% of the population has deposits in banks. An important reason for the loss of confidence is the insecurity and lack of information of borrowers about the loan. More than half of the consumer loan agreements offered to "mystery shoppers" contained unfair terms for the borrower. All this is because there has been no serious lawsuit in Ukraine that would have punished the bank for such violations. This indicates the non-partner attitude of banks to their customers and aggressive credit policy.

Graphically shows the common and distinctive features between banks and non-bank financial institutions, as well as the method of scoring to assess credit risk on personal plastic cards. Based on this technique and using the experience gained in the field of preparation and implementation of lending to individual borrowers, each commercial bank will be able to independently develop its own method of scoring to assess credit risk on plastic cards. One of the types of bank loans to the population for the purchase of housing is bridging loans, which are loans for the purchase of new housing instead of the old one. Our study identified possible ways to further develop and improve the relationship between domestic banks and individuals through the introduction of new credit products, which should include bridging loans and loans with repayable annuity, as well as modernization of forms and methods of lending, refinement of terms and repayment loans, use of foreign experience.

Key words: lending, consumer credit, credit risk, scoring, bridging loans.